

**ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Олександра ПАЛЕНИЧАК, кандидат економічних наук
Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН
вул. Грушевського, 5, с. Оброшине, Львівський р-н, Львівська обл., 81115, Україна
lxan@ukr.net

У сфері охорони довкілля правові підстави та вимоги до процесу наближення (апроксимації) законодавства України до права Європейського Союзу визначено як базовими міжнародно-правовими нормами двосторонньої співпраці, так і нормами національного законодавства. У контексті євроінтеграційних процесів актуальність проблеми досягнення екологічної рівноваги у вітчизняному аграрному виробництві призводить до формування концепції підприємницької діяльності, яка поєднує еколого-економічні, соціальні аспекти їх розвитку й враховує відповідні функціональні особливості.

Ключові слова: сталий розвиток, підприємництво, аграрний сектор, публічні закупівлі, євроінтеграція

Вступ

У аграрному секторі України нарощування обсягів виробництва рослинницької й тваринницької продукції відбувається в умовах екодеструктивного впливу природних й антропогенних чинників. У результаті недотримання вимог щодо екологобезпечного виробництва спостерігається негативна тенденція до зниження родючості ґрунтового покриву, погіршення стану навколишнього середовища. Проведені дослідження показують, що вітчизняні аграрні підприємства потребують екологічно орієнтованої перебудови виробничої діяльності, яка включає: раціональне використання землі, що супроводжується збереженням і підвищенням родючості ґрунту; забезпечення оптимального рівня розораності земельних угідь, що унеможливить розвиток водної і вітрової ерозії ґрунту; дотримання вимог недопущення перевищення гранично допустимих норм забруднення виробництва продукції, забезпечення її екологічності; дотримання встановлених правил щодо транспортування, складування і внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин; недопущення забруднення хімічними засобами навколишнього середовища і продуктів харчування (Багорка М. О., 2017).

Нині аграрний сектор вітчизняної економіки відіграє вирішальну роль щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій, адже основна частка бюджетів органів місцевого самоврядування формується за рахунок платежів, пов'язаних із землекористуванням або з діяльністю аграрних підприємств. Аналіз функціональних особливостей екологоорієнтованої підприємницької діяльності в аграрному секторі вітчизняної економіки в умовах євроінтеграційних процесів дозволяє розкрити внутрішній ресурсний потенціал господарюючих суб'єктів та обґрунтувати механізми державного

управління з метою взаємоузгодженого розвитку екологічних, економічних і соціальних процесів.

Матеріали і методи

Теоретико-методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, наукові праці вітчизняних учених, а також розробки наукових установ й дослідницьких центрів з питань екологізації аграрного виробництва, його конкурентоспроможного розвитку в умовах євроінтеграції. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи: монографічний, діалектичний, абстрактно-логічний, функціонально-структурний, системного аналізу, синтезу.

Результати обговорення

Загострення екологічної ситуації і водночас необхідність дотримання соціально-економічних інтересів виробників й споживачів спонукають до аналітичного оцінювання організаційно-економічних передумов, конкурентних переваг та функціональних особливостей екологоорієнтованого підприємництва в аграрному секторі вітчизняної економіки в умовах євроінтеграційних процесів. За оцінками європейських фахівців з екологічного права, станом на сьогодні законодавство ЄС у сфері охорони довкілля є одним з найбільших повних, розроблених, прогресивних і досконалих (Сендс Ф., 2003). З огляду на перспективу економічної євроінтеграції на особливу увагу заслуговує Спільна аграрна політика Європейського Союзу (САП ЄС), яка спрямована на державну підтримку суб'єктів господарювання, бізнес-стратегія яких ґрунтується на отриманні прибутку, здійснення превентивних заходів щодо збереження довкілля, забезпечення сталого розвитку. Досвід (САП) ЄС, яка становить основу для формування західноєвропейської моделі сільського розвитку, свідчить про необхідність

використання і удосконалення важелів державного впливу. Директиви ЄС базуються на адаптації законодавства для досягнення цілей сталого розвитку, але при цьому самі держави-учасники визначають методи їх досягнення. В Україні у процесі формування і розвитку екологоорієнтованої підприємницької діяльності в аграрному секторі необхідно враховувати практичний досвід САП ЄС, яка є гнучкою й постійно вдосконалюється, та водночас розробляти, приймати власні стратегічно важливі рішення з урахуванням існуючих організаційно-економічних умов. Обґрунтовується в (Жавнерчик О, 2019), що екологоорієнтоване підприємництво є джерелом формування низки конкурентних переваг, а саме:

- покращення ділової репутації та іміджу, максимальної орієнтації на споживача (зростання гудвілу);
- отримання додаткового прибутку завдяки ціновій надбавці на екологічну продукцію, диференціації та орієнтації на додаткові сегменти ринку (зростання рентабельності);
- підвищення інвестиційно-інноваційної активності;
- підвищення довіри з боку споживачів, акціонерів, сприятливих відносин із контактними аудиторіями і місцевою спільнотою (зростання частки ринку);
- раціонального використання ресурсів, енергозбереження (економія витрат);
- зменшення екологічних ризиків діяльності тощо.

Екологоорієнтоване підприємництво виступає важливою умовою сталого розвитку економіки, однак розвиток цього напрямку виробничої діяльності ще не достатньо досліджений у зарубіжній і вітчизняній практиці, зокрема, з урахуванням його впливу на соціальну ефективність. Проте популярність цього виду бізнесу зростає у зв'язку з обізнаністю споживачів щодо екологічності агропродовольчої продукції, а також їх стурбованістю з приводу стану довкілля. Концептуальна схема формування і розвитку екологічноорієнтованого підприємництва в аграрному секторі представлена на рис. 1.

Вченими та фахівцями кафедри маркетингу Київського національного торговельно-економічного університету було проведено дослідження думки споживачів щодо обізнаності та сприйняття значень маркувань продукції. Порівняльний аналіз пізнаваності споживачами знаків маркування за результатами опитування у 2015 р. та 2020 р. доводить, що рівень обізнаності споживачів значно зріс. Зокрема, виявлено, що у 2020 році порівняно з 2015 роком частка споживачів, що готові платити за продукцію з поліпшеними екологічними характеристиками зростає: кількість респондентів, що готові платити за продукцію з відповідним екологічним маркуванням (Зелений журавлик) за цей період (2015-2020 рр.) збільшилася з 10,0% до 34%, а за органічну продукцію – з 12,0% до 44,0% (Переваги екологічно сертифікованої продукції).

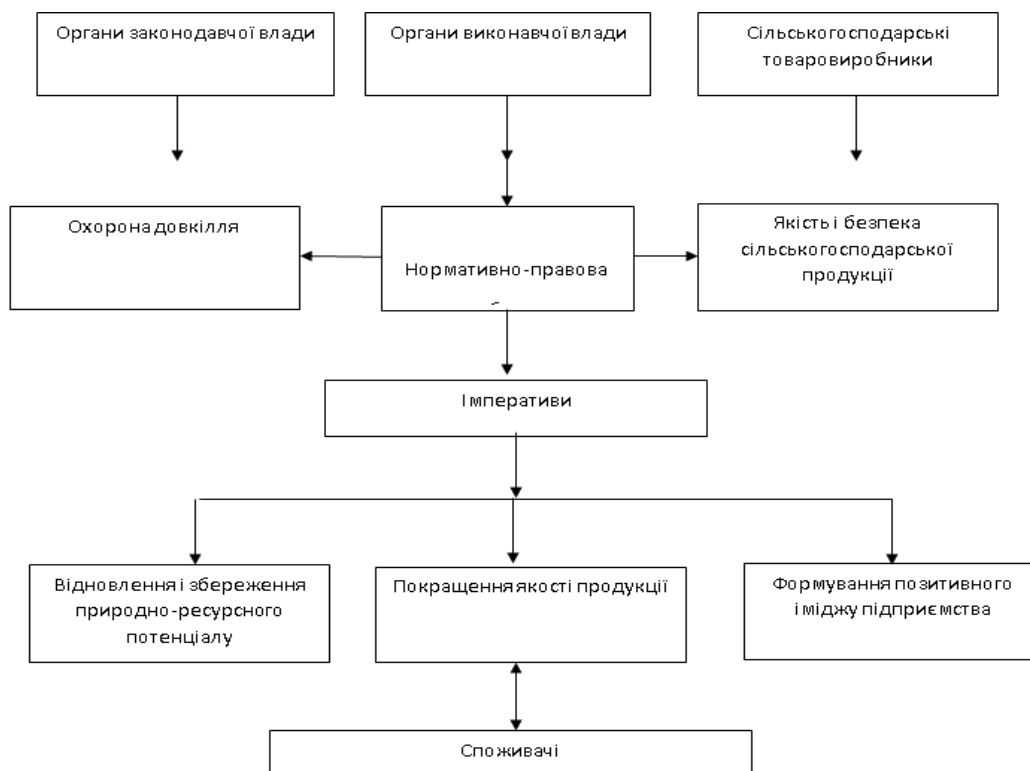

Рис. 1. Концептуальна схема формування і розвитку еколого орієнтованого підприємництва в аграрному секторі

Інтеграція агропродовольчого сектору України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу вимагає визначення пріоритетів еколого-економічної безпеки виробничої діяльності підприємств різних організаційно-правових форм господарювання: першочергову увагу доцільно звернути на основний і незамінний ресурс – землю сільськогосподарського призначення, стан її ґрунтового покриву. У цьому контексті важливим є Рішення Європейського парламенту і Ради Європи №1600/2002/ЄС щодо шостої Програми дій європейського співтовариства у сфері навколишнього природного середовища, спрямованої на охорону природних ресурсів та сприяння сталому використанню ґрунтів. Порівняльний аналіз відповідності виконання цих робіт в Україні засвідчив, що, зокрема, існуюча національна система моніторингу якості ґрунтів, поширення деградаційних процесів та забруднення, може бути легко адаптована до основних положень проекту Директиви (Тараріко О., 2012).

Враховуючи екологічні наслідки та ризики, які виникають у разі порушення природоохоронного законодавства, недотримання екологічних стандартів, у країнах Європейського Союзу екологічне оцінювання стало невід'ємною частиною всіх етапів інвестиційних проектів та контролю за їхньою реалізацією. Такий системний підхід пояснюється тим, що створюється можливість передбачити облік усіх витрат і зобов'язань у розрахунках економічної ефективності із зазначенням тих із них, які сприяють вирішенню екологічних проблем, підтвердити екологічну ефективність реалізації інвестиційних проектів. Отже, оцінювання інвестиційної привабливості інвестиційних проектів у сільськогосподарських підприємствах слід розглядати з урахуванням практик, які апробовані у країнах Європейського Союзу і визначають оперативну інформацію стосовно стану ґрунтового покриву, що в свою чергу відкриває можливості для впровадження міждержавних інвестиційних програм.

У процесі розвитку екологоорієнтованої підприємницької діяльності винятково важлива роль належить інноваційному забезпеченню аграрного виробництва. Слушно зазначається, що «екологізація аграрного виробництва є ключовою складовою інноваційного розвитку аграрних підприємств, яка забезпечить якість і безпеку продуктів харчування для населення, національну безпеку, експортний потенціал, охорону природного середовища, зміну філософії ведення аграрного бізнесу» (Багорка М., 2021).

САП ЄС спрямована на широке використання інноваційних методів господарювання на різних етапах виробництва, що в умовах жорстких екологічних критеріїв дозволяє забезпечити високу конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Одним з ключових елементів політики ЄС в аграрній сфері можна розглядати довгострокову стратегію сільськогосподарських досліджень й інновацій. В основу цієї стратегії покладено ідею забезпечення продовольчої безпеки шляхом сталого розвитку аграрного сектора (Пахомова М., 2019).

Пріоритетними напрямками інноваційного розвитку у сфері сільськогосподарського виробництва є: формування наукоємного виробничого процесу, створення та дієвість інноваційної структури, технологічне та технічне оновлення галузі, впровадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів тощо. У зв'язку із певними ризиками щодо стану природно-ресурсного потенціалу й можливості виробництва якісної та безпечної продукції рослинного та тваринного походження у світовій практиці особлива увага приділяється екологічним інноваціям, «які є кінцевим продуктом екологоінноваційної діяльності по створенню, використанню і впровадженню у виробництво еколого-орієнтованого нововведення, що реалізується у вигляді екологічних товарів (виробів або послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і збуту товарів, що сприяють розвитку і підвищенню соціально-економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання, забезпечують ресурсно-екологічну безпеку, мінімізацію впливу і охорону навколишнього середовища» (Бондаренко С., 2015).

Прикладом результативного і масштабного впровадження інновацій є співпраця міжнародної сільськогосподарської компанії Corteva Agriscience із сільськогосподарськими товаровиробниками, яким пропонуються інноваційні підходи для вирішення проблем рослинництва сталим шляхом. Міністерство аграрної політики та продовольства України й компанія Corteva Agriscience уклали спільну декларацію про поглиблення і подальший розвиток співробітництва в інтересах продовольчої безпеки в Україні та світі. Сторони погодили зміцнювати стабільність та розвивати всебічну співпрацю в галузі сільського господарства за

рахунок інноваційного розвитку, залучення інвестицій та допомоги аграріям (Мінагрополітики та Corteva Agriscience уклали спільну декларацію про поглиблення і подальший розвиток співробітництва). Прогрес сучасних технологій виводить сферу цифровізації на передову позицію за використанням інновацій у різних секторах економіки. Зокрема, у сільському господарстві завдяки цифровим технологіям радикально змінюється концепція його розвитку, що передбачає вертикальну й горизонтальну інтеграцію усіх учасників аграрного ринку. Оскільки у посиленні інноваційної активності в аграрній сфері особлива роль належить державі, яка визначає пріоритети базисних інновацій, потрібно, зокрема, відмітити, що у Європейському Союзі через програму Horizon 2020 на дослідження та інновації (R&I), які стосуються впровадження цифрових технологій для сільськогосподарського сектора, було виділено понад 200 млн євро (Цифровізація європейського сільськогосподарського сектору: заходи в рамках Horizon 2020).

У процесі євроінтеграції і водночас, враховуючи складність й невирішеність екологічних проблем вітчизняного аграрного сектору, що характеризується низьким обсягом інноваційно-інвестиційного забезпечення, виникає необхідність трансформації системи управління аграрних підприємств, яка б враховувала не лише економічні результати господарювання, але й була спрямована на дотримання екологічних параметрів. З метою підвищення рівня екологічності виробничо-господарської діяльності економічно розвинуті країни світу досить широко використовують формалізовані системи екологічного менеджменту ISO 14001 й EMAS: їх застосування є не обов'язковим, але забезпечує передумови для покращення іміджу підприємства, його конкурентоспроможного розвитку. Ринковий простір Європейської спільноти, компанії якої переважно сертифіковані за стандартами ISO 14000 та Європейської схеми екологічного аудиту та управління (EMAS), є особливо конкурентним. Навіть зважаючи на добровільність стандартів,

очікується, що в найближчому майбутньому до 100 % великих підприємств, включаючи транснаціональні компанії, будуть сертифіковані відповідно до ISO 14001, тобто отримають свідоцтво «третьої сторони» стосовно того, що ті або ті аспекти їх діяльності відповідають цим стандартам (Швиданенко Г., 2017).

Нині врахування функціональних особливостей

екологоорієнтованої підприємницької діяльності є визначальною передумовою удосконалення державної підтримки відповідних суб'єктів аграрного господарювання шляхом реалізації політики зелених публічних закупівель. У Європейському Союзі політика зелених публічних закупівель (ЗПЗ) реалізується у різних секторах економіки, які були обрані Європейською Комісією шляхом багатокритеріального аналізу, включаючи масштаби покращення навколишнього середовища, державні витрати, потенційний вплив на постачальників, потенціал для демонстрації позитивного прикладу корпоративним або приватним споживачам, доступності ринку. Зазначається, що «хоча ЗПЗ є добровільним інструментом, він відіграє ключову роль у зусиллях ЄС стати ресурсоефективнішою економікою. Це може допомогти стимулювати критичну масу попиту на більш стійкі товари та послуги, яким інакше було б важко потрапити на ринок. Тому ЗПЗ є сильним стимулом для екоінновацій. Щоб бути ефективним, ЗПЗ вимагають включення чітких і перевірених екологічних критеріїв для продуктів і послуг у процес публічних закупівель. Європейська комісія та низка європейських країн розробили вказівки у цій сфері у формі національних критеріїв ЗПЗ. Проблема сприяння більшій кількості органів державного сектору, щоб ЗПЗ стала звичайною практикою, залишається актуальною (Зелені публічні закупівлі).

Як показує практичний досвід, внаслідок відсутності належного інформаційного забезпечення у вітчизняній практиці сільськогосподарського землекористування,

орендодавці земельних ділянок, місцеве населення не мають будь-якого впливу на екологічні рішення господарюючих суб'єктів, які функціонують у межах об'єднаних територіальних громад. За результатами соціологічного дослідження, проведено науковцями у 2020 році, виявлено, що "громадяни України традиційно покладають відповідальність за екологічну ситуацію на владу. Зокрема, більшість із них (63,7%) вважають, що розв'язанням конкретних екологічних проблем у регіонах передусім має займатися саме місцева влада" (Dergachova V., 2020).

У контексті вирішення екологічних проблем сільських територій вагома роль належатиме зеленим публічним закупівлям (ЗПЗ), які у разі їх впровадження на агропродовольчих ринках, сприятимуть задоволенню споживачів закладів соціальної інфраструктури у продукції з поліпшеними екологічними характеристиками. Закон України «Про публічні закупівлі» передбачає використання для оцінки тендерних пропозицій таких критеріїв, як ціна, вартість життєвого циклу або ціна/вартість життєвого циклу разом з іншими критеріями оцінки. Зокрема, замовник може застосувати екологічні нецінові критерії на підтвердження екологічних характеристик предмета закупівлі. Слід зауважити, що застосування екологічних нецінових критеріїв не вплине на можливість подання учасниками пропозицій, але може впливати на вибір переможця закупівлі, надаючи перевагу пропозиціям, що відповідають критеріям сталості (Закуповувати більш екологічно краще для потреб держави і громад вже цілком можливо, головне розуміти як).

Апроксимація (наближення) вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу у

сфері ЗПЗ сприятиме задоволенню потреб споживачів у продукції з поліпшеними екологічними характеристиками, охороні навколишнього середовища, узгодженню економічних, екологічних і соціальних інтересів органів влади та бюджетних організацій, сільськогосподарських товаровиробників.

Нині ЗПЗ ще не набули значного поширення у аграрній сфері України: питання їх використання передбачає зацікавленість і обізнаність потенційних споживачів, а також підвищення рівня інформаційного забезпечення органів державної влади й місцевого самоврядування.

Висновки.

Проведені дослідження показують, що врахування функціональних особливостей екологорієнтованого підприємництва відіграє вирішальне значення в умовах євроінтеграційних процесів в аграрному секторі: сприяє збереженню довкілля і дотриманню екологічних стандартів при виробництві агропродовольчої продукції, створює передумови для сталого розвитку сільських територій та формування соціально відповідального бізнесу.

У аграрному секторі вітчизняної економіки зелені публічні закупівлі (ЗПЗ) на агропродовольчому ринку варто розглядати як стратегічно важливий напрям активізації екологоорієнтованої підприємницької діяльності. Розгляд тендерних пропозицій з урахуванням екологічної складової розвитку підприємництва на сільських територіях відкриває перед локальними аграрними товаровиробниками перспективу їх диференціації за ступенем екологічного ризику і конкурсного відбору не лише за ціновими критеріями пропонованої продукції.

Список використаної літератури

Bagorka M. O. (2017) Main directions and mechanisms of greening of agricultural production. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, 16, 13–16. (In Ukrainian).

Sands Ph. (2003) Principles of international environmental law Cambridge: Cambridge University Press, 1248 p.

Zhavnerchyk O. V. (2019) Formation of competitiveness of ecologically oriented entrepreneurship. Research and Innovation:

- Collection of scientific articles. - Yunona Publishing, New York, USA, 58-62. (In Ukrainian). [Online] Available at: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/4955/1/TEZU_USA_2019_58.pdf [Accessed 16 March 2023].
- Palenychak O. V. (2022) Actual issues of the implementation of the institutional and economic mechanism in the process of development of ecologically oriented entrepreneurship in the agrarian sphere. *Balanced nature management*, 3, 39-47. (In Ukrainian).
- Advantages of ecologically certified products. (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://www.ecolabel.org.ua/perevahy-ekologichno-sertyfikovanoi-produktsii> [Accessed 16 March 2023].
- Tarariko O. G. (2012) Compliance of the national soil monitoring and protection system with the draft soil directive of the EU and the Council of Europe. *Balanced nature management*, 2, 43-49. (In Ukrainian).
- Bagorka M. O., Sergienko A. A. (2021) Greening of the production of agricultural enterprises as an innovative component of their development. *Economic Studies*, 3(33), 10-16. (In Ukrainian).
- Pakhomova M. O. (2019) Features of the innovative development of the agrarian sphere of the European Union. *Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects*. Kyiv. Center for Educational Literature, 494 p. (In Ukrainian).
- Bondarenko S. A. (2015) Analytical assessment of the dynamics of innovative activity of industrial enterprises of the Odesa region to identify opportunities for environmentalization of the region. *Business information*, 7, 77-85. (In Ukrainian).
- The Ministry of Agricultural Policy and Corteva Agriscience concluded a joint declaration on the deepening and further development of cooperation. (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://minagro.gov.ua/news/minagropolitiki-ta-corteva-agriscience-uklali-spilnu-deklaraciju-propogliblennya-i-podalshij-rozvitok-spivrobitnictva> [Accessed 16 March 2023].
- Digitization of the European agricultural sector: actions under Horizon 2020. (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digitalisation-agriculture-horizon-2020> [Accessed 16 March 2023].
- Shvydanenko G. O., Krivoruchkina O. V., Matukova D. G. (2017) Enterprise development on ecological and economic principles. Kyiv. KNEU, 184 p. (In Ukrainian).
- Green public procurement. (In Ukrainian). [Online] Available at: https://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm [Accessed 16 March 2023].
- Dergachova V., Smerichevskyi S., Kniazieva T. and Smerichevska S. (2020) Tools for formation and development of the environmentally friendly food products market: regional aspect in Ukraine. *Environmental Economics*. Vol. 1, issue 1, 96-109. [Online] Available at: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/environmental-economics/issue-345/tools-for-formation-and-development-of-the-environmentally-friendly-food-products-market-regional-aspect-in-ukraine>. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ee.11\(1\).2020.09](http://dx.doi.org/10.21511/ee.11(1).2020.09) [Accessed 16 March 2023].
- It is quite possible to buy more ecologically better for the needs of the state and communities, the main thing is to understand how (In Ukrainian). [Online] Available at: <https://ecolog-ua.com/news/zakupovuvaty-bilsh-ekologichno-krashche-dlya-potreb-derzhavy-i-gromad-vzhe-cilkom-mozhlyvo> [Accessed 16 March 2023].

FUNCTIONAL FEATURES OF ENVIRONMENTALLY-ORIENTED ENTERPRISE IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION

Oleksandra PALENYCHAK, candidate of economic sciences
Institute of Agriculture of the Carpathian Region of NAAS

In the field of environmental protection, the legal bases and requirements for the process of approximation of the legislation of Ukraine to the law of the European Union are defined both by the basic international legal norms of bilateral cooperation and by the norms of national legislation. In the context of European integration processes, the relevance of the problem of achieving ecological balance in domestic agricultural production leads to the formation of a concept of entrepreneurial activity that combines ecological, economic and social aspects of development and takes into account the relevant functional features.

Keywords: sustainable development, entrepreneurship, agricultural sector, public procurement, European integration

Отримано: 17.03.2023
Погоджено до друку: 05.04.2023